

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

David McKenzie

Måste jag vittna?

Om det svenska vittnesförandet och de
rättssäkerhetsintressen som hamnar i konflikt vid
användningen av anonyma vittnesmål

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: HT 2017

Innehåll

SUMMARY	4
SAMMANFATTNING	6
1 INLEDNING	8
1.1 Allmänt	8
1.2 Uppsatsens övergripande syfte	8
1.3 Frågeställningar	8
1.4 Avgränsning	9
1.5 Metod och perspektiv	9
1.6 Forskningsläge	10
1.7 Material	10
1.8 Uppsatsens disposition	10
2 RÄTTSSÄKERHET	12
3 GRUNDLÄGGANDE PRINCIPER I SVENSK BROTTMÅLS- PROCESS	14
3.1 Principerna om kontradiktion och partsinsyn	14
3.2 Omedelbarhetsprincipen och principen om bevisomedelbarhet	15
3.3 Muntlighetsprincipen	16
3.4 Principen om det bästa bevismedlet	16
4 SKYLDIGHETEN ATT VITTNA	17
4.1 Skyldigheten att uppge sitt namn	18
4.2 Skyldigheten att tala sanning	18
5 EUROPAKONVENTIONENS HANTERING AV ANONYMA VITNESMÅL I PRAKTIKEN	20
5.1 Europarådets ministerkommittés rekommendation	21
5.2 Kostovski mot Nederländerna	22
5.3 Doorson mot Nederländerna	22
5.4 Al-Khawaja och Tahery mot Förenade konungariket	23
5.5 Pesukic mot Schweiz	24
5.6 Sammanfattning av Europadomstolens praxis	24

6 STATLIGA ÖVERVÄGANDEN GÄLLANDE INFÖRANDET AV ANONYMA VITTNESMÅL	26
6.1 Statens första offentliga utredning	26
6.2 Utökat personuppgiftsskydd	27
6.3 Ny tolkning av Europakonventionen	27
6.4 Ställningstagande angående omfattningen av skydd genom anonymitet	27
6.5 Statens senaste utredning	29
6.6 Indikationer på ny utveckling	30
7 ANALYS	31
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	35
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	37

Summary

To give testimony is, with a few exceptions, a social obligation. At the same time, witnesses are sometimes exposed to threats and reprisals because of their upcoming testimonies. This has led to attention being given to the possibility to bear witness anonymously. Anonymously made testimonies are not permitted in Swedish criminal proceedings today. Both legal rules and procedural principles prohibits such proceedings. Since the mid-nineties the European Convention (ECHR) has had a major influence on Swedish law. Through its interpretation of Article 6 ECHR the European Court of Human Rights allows anonymous witnesses to, in exceptional cases, be used as evidence at main hearings. Official Reports of the Swedish Government has, despite the European Court of Human Rights' approval, maintained a negative attitude regarding an adoption of a system with anonymous witnesses into the Swedish law. Anonymous witnesses are considered a threat to the Swedish rule of law.

Through a legal-judicial method this thesis is to exam the procedural principles, legal rules and the interests assuring the rule of law that are preventing the imposition of a procedural proceeding allowing anonymous testimonies in Sweden. This is done mainly by studies of legal doctrine, governmental reports and cases from Swedish courts. The thesis will also account for cases from the European Court of Human Rights to clarify how the court has found anonymous testimonies, in exceptional case, not to lead to a violation of the ECHR.

Through studies of Official Reports of the Swedish Government the conclusion is that it is mainly the principle of party transparency in combination with the low magnitude of threats against witnesses that has led to the negative approach of the Swedish state regarding an adoption of a procedural system allowing anonymous witnesses. The principle of party transparency is considered to be of such fundamental importance that a restriction of the principle is considered to jeopardize the rule of law in the Swedish criminal proceedings process. At the same time, the state admits that

important interests can lead to a limitation of the principle and that the right to security for witnesses is of interest for the rule of law and must be taken into account by the state. Official Reports of the Swedish Government has accentuated that the question of anonymous witnesses is to investigate further. The thesis will also present motions submitted by the parliament that shows how threats against witnesses has increased in recent years which may imply that a new Official Report of the Swedish Government is needed.

Sammanfattning

Att vittna är, med vissa få undantag, en samhällelig skyldighet. Samtidigt händer det att vittnen utsätts för hot och repressalier på grund av sina förestående vittnesmål. Detta har lett till att möjligheten att vittna anonymt uppmärksammas. Anonyma vittnesmål är idag inte tillåtna i den svenska brottmålsprocessen. Både lagregler och processrättsliga principer sätter stopp för ett sådant förfarande. Sedan mitten av nittioalet har Europakonventionen haft ett stort inflytande över svensk rätt. Europadomstolen tillåter genom sin tolkning av artikel 6 EKMR att anonyma vittnen, i exceptionella fall, används som bevismedel vid huvudförhandlingar. Statens offentliga utredningar har, trots Europadomstolens godkännande, bibehållit en negativ inställning gällande ett införande av ett system med anonyma vittnen i svensk rätt. Anonyma vittnen anses vara ett hot mot rättssäkerheten i det svenska rättssystemet.

Genom en rättsdogmatisk metod undersöker uppsatsen vilka processrättsliga principer, rättsregler och rättssäkerhetsintressen som förhindrar införandet av ett processuellt förfarande som tillåter anonyma vittnesmål i Sverige. Detta huvudsakligen genom studier av doktrin, statliga utredningar och praxis från svenska domstolar. Uppsatsen behandlar även för Europadomstolspraxis för att redogöra för hur domstolen funnit att anonyma vittnesmål i exceptionella fall inte strider mot EKMR.

Undersökningar av Statens offentliga utredningar har lett fram till slutsatsen att det främst är principen om partsinsyn tillsammans med den ringa omfattningen av hot mot vittnen som föranlett den svenska statens negativa inställning till införandet av ett processuellt system som tillåter anonyma vittnen. Principen om partsinsyn anses vara av sådan grundläggande betydelse att en inskränkning av principen anses äventyra rättssäkerheten i den svenska brottmålsprocessen. Samtidigt medger staten att tungt vägande intressen kan leda till en inskränkning av principen och att även vittnens rätt till säkerhet är ett rättssäkerhetsintresse som staten måste ta hänsyn till. I Statens offentliga utredningar har det framhållits att frågan anonyma vittnen

inte är färdigutredd. Uppsatsen presenterar även riksdagsmotioner som pekar på att hot mot vittnen har ökat vilket kan betyda på att en ny statlig utredning behövs.

1 Inledning

1.1 Allmänt

Det svenska vittnesförfarandet kräver att vittnets identitet tillkännages för den tilltalade. I den offentliga debatten har ett flertal röster höjts för att tillåta anonyma vittnesmål i svenska rättssalar. Att ett vittne är anonymt innebär att vittnets identitet hålls hemlig för den tilltalade under och efter rättegångsprocessen. Under de senaste åren har hot mot vittnen ökat. Hoten har i vissa fall fått följden att vittnen inte tagit sig till rättegången för att vittna.¹ I den rättsliga debatten har argument både för och emot ett införande av ett processuellt system som möjliggör att anonyma vittnesmål belysts. Ett flertal europeiska länder, däribland våra nordiska grannar, anonyma vittnen i brottmålsprocesser.

1.2 Uppsatsens övergripande syfte

Anonyma vittnesmål anses idag inte vara förenliga med den svenska brottmålsprocessen. Europadomstolen tillåter, i exceptionella fall, att anonyma vittnesmål används som bevisning. Syftet med denna uppsats är, för det *första*, att undersöka möjligheten att införa ett system med anonyma vittnesmål i svensk brottmålsprocess och, för det *andra*, att ur ett rätts säkerhetsperspektiv redogöra för den intressekonflikt som uppkommer vid ett användande av anonyma vittnesmål.

1.3 Frågeställningar

För att uppnå dessa två syften kommer jag att försöka besvara följande tre frågor:

1. Vilka svenska rättsregler och principer är av betydelse för privatpersoners möjlighet att avge anonyma vittnesutsagor på grund av rädsla för liv och hälsa?
2. Hur ska Europakonventionen tolkas gällande möjligheten att vid huvudförhandlingar tillåta anonyma vittnesmål?

---

¹ Mot. 2017/18:1235.

3. Vilka rättssäkerhetsintressen bör tillmätas betydelse vid ett införande av ett processuellt system som möjliggör anonyma vittnesmål på grund av rädsla för liv och hälsa i svenska brottmålsprocesser?

Av dessa tre frågeställningar är den tredje uppsatsens huvudsakliga frågeställning.

1.4 Avgränsning

Uppsatsen är avgränsad till att undersöka möjligheten för privatpersoner att vittna under anonymitet vid huvudförhandlingar. Således kommer jag inte att undersöka möjligheten till anonymitet under förundersökningsstadiet. Möjligheten att vittna under annat namn än sitt egna på grund av kvalificerad skyddsidentitet kommer heller inte att utredas. Gällande den intressekonflikt som uppkommer i och med användandet av anonyma vittnesmål kommer jag att redogöra för statens intresse att upprätthålla ett rättssäkert rättssystem.

1.5 Metod och perspektiv

Uppsatsen kan ses som en utredning av svensk- och europeisk rätt för att undersöka vilka rättssäkerhetsintressen och grundläggande principer som kan komma att påverkas av ett processuellt system som tillåter anonyma vittnesmål. Att besvara frågeställningarna kräver en granskning av både gällande rätt och av de ställningstaganden som tidigare gjorts angående anonyma vittnesmål. För att besvara frågeställningarna har jag därav tillämpat en rättsdogmatisk metod. Gällande rätt kommer att undersökas och redogöras för utifrån de fyra allmänt accepterade rättskällorna med huvudfokus på svenska och europarättsliga bestämmelser som reglerar användningen av vittnet som bevismedel.

Uppsatsen är skriven utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv. Rättssäkerhet är ett svårdefinierat begrepp, i denna uppsats kommer jag att utgå från Aleksander Peczeniks förklaringsförsök av begreppet. Peczenik var tidigare professor i allmän rättslära vid Lunds universitet. Jag anser Peczeniks förklaring av begreppet rättssäkerhet vara lättförståelig och välutvecklad samtidigt som den finner visst stöd av andra författare. Samtidigt bör framföras att Peczeniks syn på begreppet har kritiserats, bland annat av Åke Frändberg, för att vara en

sammanfogning av andra vitt skilda teorier. På grund av uppsatsens begränsade omfattning kommer jag inte att presentera något ytterligare förklaringsförsök.

1.6 Forskningsläge

Under de senaste åren har det inte åstadkommits nämnvärd forskning på området. År 2007 publicerades artikeln *"Hot mot vittnen och målsägande. Går det att upprätthålla rättvisan?"* skriven av Johanna Niemi-Kiesiläinen i Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab. I artikeln diskuteras anonyma vittnesmål och hur användandet av anonyma vittnesmål inverkar på tillgodoseendet av de individuella fri- och rättigheterna. Samma år publicerades även Anne Rambergs artikel *"Anonyma vittnen hot mot rättssäkerheten"* i tidningen Advokaten. Någon ytterligare studie kring ämnet har inte kunnat påträffas.

1.7 Material

För redogörelsen av gällande svensk rätt har jag till stor del använt mig av lärobokssamlingen *"Rättegång"* av Ekelöf m.fl., och laghandboken *"Rättegångsbalken"* skriven av Fitger m.fl. Dessa verk är skrivna av framstående författare som haft stort inflytande på den svenska processrätten. För att kartlägga hur Europakonventionen ska tolkas har jag haft stor hjälp av Danelius omfattande verk *"Mänskliga rättigheter i europeisk praxis"* för att utvärdera vilka rättsfall som varit centrala för rättsutvecklingen. Vidare baseras uppsatsen på annan juridisk doktrin, rättsfall och statliga utredningar som behandlat anonyma vittnesmål.

1.8 Uppsatsens disposition

För att ge en bakgrund till den intressekonflikt som föreligger vid ett potentiellt införande av ett system som möjliggör anonyma vittnesmål kommer rättssäkerhetsbegreppet att behandlas (kap 2). Grundläggande processrättsliga principer av betydelse för den svenska brottmålsprocessen i allmänhet och för vittnesbeviset i synnerhet kommer att redogöras för (kap 3). Även relevanta lagrum för vittnesbeviset kommer att belysas (kap 4). Vidare undersöks hur Europakonventionens artiklar gällande rätten till en

rättvis rättegång och möjligheten att vittna anonymt ska tolkas (kap 5). Därefter följer en redogörelse av svenska statens inställning till de centrala rättssäkerhetsproblem som uppkommer vid ett införande av ett förfarande som tillåter anonyma vittnesmål (kap 6). I det avslutande kapitlet kommer frågeställningen att besvaras. Detta främst genom stöd av vad som framkommit i uppsatsen, men även delvis utifrån mina egna iakttagelser (kap 7).

2 Rättssäkerhet

För att förstå bakgrunden till det motstånd som genom åren har förelegat mot ett införande av anonyma vittnesmål i den svenska rättsprocessen är det viktigt att förstå innebörden av frågans mest centrala begrepp, rättssäkerhet. Vad begreppet rättssäkerhet innebär råder oklarhet om i den juridiska debatten. Olika författare har försökt att återge sin bild av vad begreppet rättssäkerhet innebär. Nedan följer, med utgångspunkt i Peczeniks förklaringsförsök, en grundläggande bild av begreppets innebörd.

Redan själva ordet rättssäkerhet antyder att det rör sig om rätten och om säkerhet. Ordet säkerhet antyder i sin tur att det rör sig såväl om en viss förutsebarhet av rättsliga beslut som om deras etiska godtagbarhet, ty man är inte vare sig säker eller trygg då man utsätts för överhetens oberäkneliga eller etiskt förkastliga beslut.²

Konsensus föreligger kring att begreppet rättssäkerhet innefattar ett förutsebart rättssystem. Ett förutsebart rättssystem präglas av legalitet och den offentliga makten utövas under lagarna. I juridisk doktrin kallas denna syn på rättssäkerhet för formell rättssäkerhet.³ Att sluta behandla rättssäkerhetsbegreppet här skulle innebära att Nazitysklands rättssystem var att anse som rättssäkert trots att detta system svårligen kan anses ha varit etiskt försvarbart. Rättssäkerheten ses ofta som rättssystemets övergripande mål. Således får det anses vara naturligt att definiera rättssäkerhet som något ytterligare än den förutsägbara formella delen.⁴

I den moderna rättsvetenskapen anser de flesta jurister att ett rättssystem, utöver den formella delen, måste baseras på etiska värden för att betraktas som rättssäkert. I doktrin framförs ståndpunkten att begreppet rättssäkerhet även innehåller en materiell del. Enligt Peczenik uppnås materiell rättssäkerhet när rättssystem är utformade på ett sätt som säkrar att förutsebarheten jämkas samman med vissa etiska värden.⁵ Denna synpunkt delas av

---

² Peczenik s. 94.

³ Zila s 284 ff.

⁴ Peczenik s. 91 f.

⁵ Ibid. s. 92 ff.

Josef Zila som menar att ett rättssäkert rättssystem, utöver att präglas av förutsebarhet, kräver en rättstillämpning som stämmer överens med samhällsmedborgarnas föreställning om deras ställning i samhället.⁶ Rättssäkerhet i rättsprocesser kan förklaras som ett begrepp som används för att sammanfatta straff- och processrättsliga principer som i sin tur kan ledas tillbaka till grundläggande värden av betydelse för en etiskt godtagbart rättsprocess.⁷

Att rättssystemet ska grundas på rättsregler och principer som är etiskt godtagbara får anses vara ett tämligen vagt och abstrakt uttryck. Vilka är dessa etiska värden som krävs för att ett rättssystem ska anses vara materiellt rättssäkert? Peczenik menar att etiskt godtagbara värden har som mål att säkerställa det som är gott för *alla* människor. ”Att ha en hög levnadsstandard, att leva i en ren miljö, att leva i ett fritt samhälle och att alla behandlas lika”⁸ är exempel på sådana etiska värden. Rättssäkerhetens materiella del fungerar som ett juridiskt skydd för dessa etiska värden.⁹

Med detta i minnet kan en koppling göras mellan materiell rättssäkerhet, med krav på att etiska värden tillgodoses, och mänskliga fri- och rättigheter. I den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, herefter kallad *EKMR*, såväl som i åtskilliga rättssystem runt om i världen återfinns kataloger som listar medborgerliga rättigheter. Dessa rättigheter kan sägas spegla värden av grundläggande, etisk, betydelse. I situationer där två eller flera av dessa rättigheter hamnar i konflikt med varandra kan problematiska situationer ur ett rättssäkerhetsperspektiv uppstå.¹⁰

---

⁶ Zila s. 305.

⁷ Peczenik s. 92.

⁸ Ibid s. 93.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ehrenkrona s. 40.

3 Grundläggande principer i svensk brottmålsprocess

För att belysa grunderna till det motstånd som föreligger mot ett införande av ett system som möjliggör anonymitet för vittnen följer nedan en redogörelse av ett antal processrättsliga principer som påverkar vittnesbeviset. För bäst förståelse av principernas betydelse bör de, med rättssäkerhetsbegreppet i åtanke, ses som en samling principer med nära anknytning till varandra som tillsammans styr dagens vittnesförfarande och säkerställer rättssäkerheten i rättegångsprocessen.

3.1 Principerna om kontradiktion och partsinsyn

Förenklat innebär kontradiktionsprincipen att ingen får dömas ohörd. Ett kontradiktoriskt domstolsförfarande är ett förfarande där parterna står mot varandra, är verksamma i rättegången och tillåts bemöta varandra på lika villkor. För att principen ska upprätthållas krävs att parterna enligt 32 kap. 1 § rättegångsbalken (1942:740), härafter kallad *RB*, ges skäligt rådrum att förbereda sig inför domstolsförhandlingen. Principen innebär vidare att parter i en domstolsprocess ska ges möjlighet att ta del av och bemöta yrkanden, anföranden, vittnesmål samt allt annat processmaterial som läggs fram av motparten. Kontradiktionsprincipen är inte uttryckligen lagfäst i rättegångsbalken men kan utläsas ur flera av dess regler. Principen anses även vara en del av artikel 6 EKMR.¹¹

För att säkerställa att kontradiktionsprincipen upprätthålls har principen om partsinsyn utvecklats. Principen innebär att parter har rätt att ta del av handlingar och annat processmaterial av betydelse i målet. Rättegångsbalken innehåller inte någon bestämmelse som uttryckligen fastslår rätten till partsinsyn. Ett flertal bestämmelser uttrycker dock indirekt parternas rätt till insyn. Genom uttalanden i rättegångsbalkens förarbeten anses parternas rätt till insyn vara en underförstådd grundläggande princip som ska tillgodoses.¹²

---

¹¹ Ekelöf, H.1 s. 70 f.

¹² SOU 2008:93 s. 50.

Insynsutredningen uttryckte år 2010 sin inställning gällande partsinsyn i brottmålsprocessen. Utredningen ansåg att den tilltalades rätt till full insyn, gällande bevisning och annat processmaterial som kan vara av betydelse för den tilltalades möjligheter att föra sin talan, i princip bör vara obegränsad.¹³ ”Endast mycket tungt vägande skäl med hänsyn till olika allmänna eller enskilda intressen bör kunna motivera olika slags begränsningar i insynens omfattning, dock självklart inte i något avseende som strider mot principerna för vårt rättssystem eller mot Europakonventionens krav på rättssäkerhetsgarantier.”¹⁴

3.2 Omedelbarhetsprincipen och principen om bevisomedelbarhet

I 17 kap. 2 § och 30 kap. 2 § RB återfinns omedelbarhetsprincipen. Principen innebär att endast det processmaterial som förekommit vid huvudförhandlingen får ligga till grund för domen. Uppgifter som part lagt fram utom huvudförhandlingen får således inte ligga till grund för en dom om uppgifterna inte upprepas eller finns med i material som hänvisas till under huvudförhandlingen. Omedelbarhetsprincipens viktigaste funktion är att ge parterna vetskap om, och möjlighet att bemöta processmaterial som kan komma att ligga till grund för en eventuell dom.¹⁵

Nära förbunden med omedelbarhetsprincipen är principen om bevisomedelbarhet. Principen lagfästas i 35 kap. 8 § RB som stadgar att domstolen vid huvudförhandling ska upptaga bevisning. Upptagande i detta sammanhang innebär att bevisning ska tillhandahållas domstolen i dess ursprungliga form.¹⁶ Att vittnesförhör gjorda utanför rätten läggs fram i rätten överensstämmer med omedelbarhetsprincipen. Samtidigt strider ett sådant förfarande mot bevisomedelbarhetens princip då vittnet inte hörs direkt vid huvudförhandlingen.¹⁷

---

¹³ SOU 2010:14 s. 296 f.

¹⁴ Ibid s. 297.

¹⁵ Ekelöf, H.4 s 28.

¹⁶ Fitger s. 35:69.

¹⁷ Ekelöf, H.4 s. 44.

3.3 Muntlighetsprincipen

Principen om muntlighet vid huvudförhandlingar i brottmål återfinns i 46 kap. 5 § RB. Paragrafen stadgar att parterna får ge in eller läsa upp skriftliga inlagor eller andra skriftliga anföranden endast om rätten finner att det skulle underlätta förståelsen av ett anförande eller på annat sätt vara till fördel för handläggningen. 36 kap. 16 § RB stadgar att vittnen ska lämna sin berättelse muntligen. Skulle vittnet vid ett vittnesförhör vägra att uttala sig, eller om berättelsen skiljer sig från vad som tidigare återgetts, får tidigare uttalanden från vittnet läggas fram i rätten. Muntlighetsprincipen underlättar för rätten och motparten att, under huvudförhandlingen, ta ställning till och ifrågasätta vad som framförts.¹⁸

3.4 Principen om det bästa bevismedlet

Gällande muntliga vittnesmål återfinns principen om det bästa bevismedlet i 35 kap. 8 § RB. Principen reglerar hur bevisning ska läggas fram för att kunna värderas på bästa sätt. Om en kunskapskälla kan förmedla information på flera sätt ska bevisningen, enligt principen, framställas genom det bevismedel som ger den säkraste bevisningen. Ett vittnesmål som läggs fram muntligen ger rätten möjlighet att ställa följdfrågor till vittnet samtidigt som potentialen att bedöma vittnets trovärdighet ökar. Som huvudregel kan sägas att det bästa bevismedlet är det som föregås av den kortast möjliga beviskedjan.¹⁹ Ekelöf exemplifierar principen som följande:

Anta att en person B iakttar ett händelseförlopp som han senare relaterar för A (som inte sett detta). Senare hörs A som vittne (s.k. hörsägensbevisning) om vad B berättat om händelsen. Om A hörs direkt vid huvudförhandlingen råder bevisomedelbarhet, men enligt principen om det bästa bevismaterialet borde man istället ha hört B som vittne därför att bevisserien då blivit kortare.²⁰

---

¹⁸ Renfors s. 327.

¹⁹ Ekelöf, H.4 s. 44 f.

²⁰ Ibid s. 44.

4 Skyldigheten att vittna

Utgångspunkten i 36 kap. 1 § RB är att det föreligger en allmän medborgerlig skyldighet att vittna på domstols begäran. Vittnesplikten anses vara absolut snarare än relativ.²¹ Dock föreligger vissa undantag till vittnesskyldigheten. Den som är gift eller med part släkt i rätt upp- eller nedstigande led eller på annat sätt närstående med part är enligt 36 kap. 3 § RB inte skyldig att avlägga vittnesmål. Gällande personer under femton år och personer som lider av psykisk störning ska rätten pröva om vittnesmålet kan komma att inverka skadligt eller innebära annan olägenhet för denne. Om så är fallet ska personen inte kallas som vittne.²² För vissa yrkesverksamma personer återfinns i 36 kap. 5–6 §§ speciella regler gällande skyldigheten att vittna angående vissa yrkeshemligheter eller omständigheter som faller in under lagstadgad tystnadsplikt.

För personer som inte omfattas av undantagen finns ingen uttrycklig lagregel som inskränker vittnesplikten. Domstolen har i regel ingen möjlighet att genom en diskretionär prövning medge undantag till vittnesplikten även om starkt obehag, rädsla eller risk för allvarliga repressalier föreligger.²³

Ett vittnes vägran att utan giltigt skäl avlägga ed, vittnesmål eller besvara frågor kan föranleda vite eller häktning enligt 36 kap. 21 § RB. I doktrin har paragrafen och framför allt rekvisitet ”utan giltigt skäl” givit anledning till diskussion. Fitger menar att tvångsmedlen i paragrafen, liksom andra straffprocessuella tvångsåtgärder, är fakultativa och bör föregås av en proportionalitetsbedömning. Vittnet kan således undgå sanktioner om giltiga skäl föreligger. Skälen till vittnets vägran ska vägas mot andra relevanta förhållanden, ett sådant skäl kan, enligt Fitger, vara att vittnet utsatts för hot. Trots paragrafens fakultativa karaktär menar Fitger att vittnesvägran, även efter en proportionalitetsbedömning, i de flesta fall ska sanktioneras på grund av vittnesmålets betydelse och ställning som bevis.²⁴ Heuman å andra sidan

---

²¹ Ekelöf, H.4 s. 219.

²² Fitger s. 36:14.

²³ Ekelöf, H.4 s. 219.

²⁴ Fitger s. 36:48.

menar att tvångsmedlen i 36 kap. 21 § RB skiljer sig från andra straffprocessuella tvångsmedel och att vittnespliktens grundläggande karaktär i brottmålsprocessen skulle urholkas om tvångsmedlen ansågs likvärdiga. Heuman medger samtidigt att hotsituationer skulle kunna medföra att vittnet vid vägran kan undgå sanktioner men begränsar regelns fakultativa karaktär till speciellt allvarliga hotsituationer.²⁵

4.1 Skyldigheten att uppge sitt namn

Innan vittnesmål avläggs ska rätten enligt 36 kap. 10 § 1 st. höra vittnet om dennes fullständiga namn och om det behövs även vittnets ålder, yrke och hemvist. Med undantag från personer med kvalificerade skyddsuppgifter inom försvarsunderrättelsetjänster²⁶ finns det ingen möjlighet för vittnen i svensk rätt att höras utan att uppge sitt namn.²⁷ Vidare krävs att vittnet före sitt vittnesmål avlägger vittneseden:

Jag N.N. lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag skall säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra.²⁸

Även eden kräver att vittnet uppger sitt namn. ”Det finns i princip inte någon laglig möjlighet att befria ett vittne från dessa moment i bevisupptagningen.”²⁹ Vittnesförhör med personer som inte uppgett sitt namn har ansetts utgöra ett grovt rättegångsfel.³⁰

4.2 Skyldigheten att tala sanning

Efter att vittneseden avlagts, innan vittnet hörs, ska rätten upplysa vittnet om skyldigheten att tala sanning.³¹ Omfattningen av skyldigheten att tala sanning under vittnesmålet framgår av eden. Vittnet har en skyldighet att sanningsenligt besvara frågor från både rätten och parterna i målet. Det föreligger även

---

²⁵ Heuman, JT 1994–95 s. 153.

²⁶ Undantas från absolut skyldighet att uppge sitt riktiga namn genom 36 kap. 10 § 3 st.

²⁷ Ekelöf, H.4 s. 220.

²⁸ 36 kap. 11 § RB

²⁹ RH 2007:24.

³⁰ Ibid.

³¹ 36 kap. 14 § RB.

en skyldighet för vittnet att spontant redogöra för, ”intet förtiga”, omständigheter som vittnet inser kan vara av betydelse för målet.³² Den som efter ed uppsåtligt lämnar en osann uppgift eller förtiger sanningen dömes enligt 15 kap. 1 § brottsbalken (1962:700) till mened.

Att undvika att uppge sanningen på grund av nöd har prövats av HD. I NJA 1996 s. 443 åsidosatte två poliser medvetet det sanningskrav som föreligger vid redovisandet av en förundersökning. Poliserna menade att de befann sig i en nödsituation. HD fastslog att det ”endast i extrema undantags-situationer kan komma i fråga att sätta detta krav åt sidan med hänvisning till föreliggande nöd”.³³

I två hovrättsfall där vittnen på grund av hot menat att det befunnit sig i nöd och därför lämnat osanna uppgifter har hovrätterna i sina domar hänvisat till NJA 1996 s. 443.³⁴ Hovrätterna argumenterade identiskt och framförde att det ”med hänsyn till de tungt vägande allmänintressen som straffbestämmelsen om mened syftar till att skydda torde det endast i extrema undantags-situationer komma i fråga att tillåta en annars straffbar menedsgärning på grund av reglerna om nöd”.³⁵ Utifrån dessa tre rättsfall kan det konstateras att skyldigheten att hålla sig till sanningen under ed är näst intill absolut, även under hot.

---

³² Ekelöf, H.4 s. 238.

³³ NJA 1996 s. 443.

³⁴ Svea Hovrätt Mål nr B 6749–14 samt Hovrätten för Västra Sverige mål nr B 1742–16.

³⁵ Ibid.

5 Europakonventionens hantering av anonyma vittnesmål i praktiken

EKMR gäller efter dess inkorporering 1995 som svensk lag.³⁶ De bestämmelser som tryggar rättssäkerheten i brottmålsprocesser återfinns i artikel 6 EKMR. Relevanta bestämmelser gällande anonyma vittnen finns i artikel 6.1 och 6.3 EKMR. Genom Artikel 6.1 EKMR fastslås allmänna garantier för en rättvis rättegång. Bland annat anges att domstolen ska vara opartisk och att domen ska avkunnas offentligt. Gällande brottmål anges vissa minimigarantier i artikel 6.3 EKMR. Dessa minimigarantier anses vara särskilt viktiga för att en rättegång ska anses vara rättvis. Rätten till kontradiktion och möjligheten för den tilltalade att förhöra vittnen och bemöta det material som åberopas mot denne stadgas i artikel 6.3 d) EKMR.³⁷

Artikel 6.

3. Var och en som blivit anklagad för brott har följande minimirättigheter

d) att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom,³⁸

Utifrån artikel 6 EKMR har Europadomstolen, med vägledning av Europarådets ministerkommittés rekommendation No. R.97 (13), utvecklat en ordning där medlemsstater i exceptionella fall tillåts använda anonyma vittnen som bevismedel vid huvudförhandlingar i brottmålsprocesser. För att klargöra för hur artikel 6 EKMR ska tolkas kommer ministerkommitténs

---

³⁶ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

³⁷ Danelius (2015) s. 261.

³⁸ Artikel 6 EKMR.

rekommendation och Europadomstolens praxis att behandlas i de följande avsnitten.

5.1 Europarådets ministerkommittés rekommendation

Genom rekommendation No. R.97 (13) tillät Europarådets ministerkommitté användning av anonyma vittnen i mål gällande organiserad brottslighet och brottslighet inom familjen, ministerkommittén påpekade att risken för att utsättas för hot har ökat för personer som bevitnat sådan brottslighet. I rekommendationen stadgas att det är medlemsstaternas ansvar att skydda vittnen mot övergrepp. Sådant skydd kan bestå av särskilda skyddsåtgärder som garanterar vittnets säkerhet. Kommittén belyste de bestämmelser i EKMR som behandlar den tilltalades rätt att höra vittnen men påpekade samtidigt att EKMR inte innehåller någon rättighet för den tilltalade att få kännedom om ett vittnes identitet. För att en person utsatt för hot ska få tillåtas att vittna under anonymitet angav kommittén vissa särskilda förutsättningar.³⁹

Ministerkommittén angav att beslut om vittnesanonymitet ska vara en exceptionell åtgärd och tas i överensstämmelse med nationell lagstiftning. Behovet av anonymitet ska bedömas och beviljas av den behöriga juridiska myndigheten i medlemsstaten. För att korrekt bevilja anonymitet måste myndigheten göra en avvägning mellan vittnets intresse av säkerhet, den tilltalades rätt till en rättvis rättegång samt nödvändigheten av vittnesmålet. Den tilltalade ska ges möjlighet att invända mot det påstådda behovet av anonymitet, vittnets trovärdighet och källan till vittnets information. Beslut att bevilja anonymitet får endast tas om vittnet är utsatt för allvarliga hot mot sitt liv eller frihet, om bevisningen antas komma att vara betydelsefull för målets utfall och om vittnet bedöms som trovärdigt. Kommittén angav vidare att ett anonymt vittnesmål inte fick utgöra den enda eller avgörande grunden för en fällande dom.⁴⁰

---

³⁹ Rekommendation No. R.97 (13) samt sammanfattning i SOU 1998:40 s. 312.

⁴⁰ Rekommendation No. R.97 (13) p. 10–13.

5.2 Kostovski mot Nederländerna

Målet prövades i Europadomstolen år 1989. Kostovski hade dömts i nationell domstol för ett bankrån. Till grund för domen låg två vittnesmål från vittnen som Kostovski varken innan eller under rättegången fick möjlighet att höra eller veta identiteten på. Europadomstolen fastslog att försvaret inte givits adekvat möjlighet att varken höra vittnena eller ifrågasätta deras trovärdighet. Förfarandet ansågs strida mot rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 EKMR. Domstolen framhöll samtidigt att förhör med anonyma vittnen under förundersökningsstadiet kan accepteras som bevisning om försvarets rätt att höra vittnena tillgodoses. Underförstått i domen anses vara att anonyma vittnesmål under vissa förhållanden kan vara förenliga med EKMR.⁴¹

5.3 Doorson mot Nederländerna

I målet från 1996 hade nationell domstol dömt den tilltalade för narkotikabrott. Domen grundades delvis på två anonyma vittnesmål. Vittnena ansåg sig vara i behov av anonymitet på grund av deras rädsla för repressalier. Domstolen bedömde rädslan vara befogad. Under rättegången fick försvaret möjlighet att ställa frågor till vittnena utan att få kännedom om deras identitet. Med hänsyn till att försvaret gavs möjlighet att förhöra vittnena och omständigheterna i övrigt fann Europadomstolen att förfarandet inte stått i strid med artikel 6.1 i förening med artikel 6.3 d) EKMR. Domstolen påpekade faktumet att domen till stor del grundats på annan stödbevisning och att de anonyma vittnesmålen bedömts med stor försiktighet.⁴²

Vidare anförde domstolen att artikel 6 EKMR inte tar hänsyn till vittnens intressen. Domstolen framhöll dock att vittnens intresse av säkerhet går att härleda till andra artiklar i konventionen, däribland artikel 8 EKMR om rätt till skydd för privat- och familjeliv. Varken vittnets eller den tilltalades rättigheter enligt EKMR får äventyras på ett oförsvarligt sätt. Således krävs, vid förfaranden med anonyma vittnen, att den tilltalades intresse av en rättvis rättegång vägs mot vittnets intresse av skydd för sitt privatliv. Trots att

---

⁴¹ Kostovski mot Nederländerna. Se även Danelius (2015) s. 286.

⁴² Doorson mot Nederländerna. Se även Danelius (1996) s. 379.

domstolen inte ansåg förfarandet strida mot EKMR påpekades att anonyma vittnen ska användas med restriktivitet.⁴³

5.4 Al-Khawaja och Tahery mot Förenade konungariket

I målen Al-Khawaja och Tahery mot Förenade konungariket från år 2011 avgjordes två fall där uppgifter lämnade till polisen åberopades som bevisning vid huvudförhandlingarna trots att uppgiftslämnarna inte var närvarande.⁴⁴ Europadomstolen klargjorde genom domarna vad som krävs för att tillåta användning av skriftliga utsagor författade av frånvarande vittnen i en brottmålsrättegång. Europadomstolen har i efterföljande domar, däribland ”Pesukicdomen” nedan, framhållit att problematiken som uppstår vid förfaranden med anonyma vittnen liknar problematiken som uppstår när skriftliga utsagor av frånvarande vittnen åberopas som bevisning.⁴⁵

Al-Khawaja åtalades för att ha förgripit sig på målsäganden som före huvudförhandlingen begått självmord. I målet, som avgjordes av en jury, hördes personer som målsäganden hade anförtrott sig åt samt ytterligare en målsägande av både försvaret och rätten. Den enda direkta bevisning från den avlidna målsäganden var ett förhörsprotokoll som lästes upp för juryn. Domaren påpekade för juryn att förhållandet att målsäganden inte hörts var tvunget att tas hänsyn till. Europadomstolen fann förfarandet förenligt med EKMR. I sin dom konstaterade Europadomstolen att en fällande dom baserad enbart eller till betydande del på bevisning från frånvarande vittnen inte automatiskt, trots inskränkningen av den tilltalades rättigheter, innebär ett brott mot artikel 6.1 EKMR. Andra faktorer så som tillräckliga processuella skyddsåtgärder och förfarandegarantier kan innebära att förfarandet är att anse förenligt med artikel 6.1 i förening med 6.3 d) EKMR.⁴⁶

I ”Taherymålet” vågade en person som till polisen lämnat uppgifter om att denne sett Tahery knivhugga målsäganden i ryggen inte vittna. Istället lästes

---

⁴³ Doorson mot Nederländerna. Se även Danelius (1996) s. 379.

⁴⁴ Överprövning i stor kammare.

⁴⁵ Danelius (2015) s. 281.

⁴⁶ Al-Khawaja och Tahery mot Förenade konungariket. Se även Danelius (2012) s. 174 f.

ett polisförhör upp i rätten. Förhöret utgjorde den enda direkta bevisningen mot Tahery. Även detta fall avgjordes av en jury. Domaren påpekade för juryn att vittnet inte kunnat korsförhöras och att bevisningen skulle värderas försiktigt. Europadomstolen ansåg inte förfarandet vara förenligt med EKMR. Att domaren påpekat att juryn skulle ta hänsyn till att vittnet inte korsförhörts vid bevisvärderingen ansågs inte vara tillräckligt för den brist som bevisningen innebar för försvarets möjligheter till ett riktigt försvar.⁴⁷

5.5 Pesukic mot Schweiz

I fallet från 2012 fanns bland bevisningen ett viktigt vittne som sett Pesukic skjuta ihjäl en person. Vittnet krävde att få vittna anonymt på grund av rädsla för repressalier från den tilltalade. Både under polisförhör och under rättegången tilläts försvaret att ställa frågor till vittnet som besvarade frågorna med förvrängd röst från ett annat rum. Vittnets identitet blev aldrig känd för den tilltalade. Rättegången ledde till en fällande dom.⁴⁸

Europadomstolen fann inga skäl att ifrågasätta vittnets behov att höras anonymt. Domstolen påpekade att det fanns annan stödbevisning som talade för en fällande dom. Genom en intresseavvägning av den tilltalades rätt till en rättvis rättegång och vittnets rätt till skydd för privat-och familjeliv fastslog domstolen att försvarets möjligheter, med hänsyn till omständigheterna, inte inskränkts i så stor omfattning att det förelåg ett brott mot artikel 6.1 i förening med artikel 6.3 d) EKMR.⁴⁹

5.6 Sammanfattning av Europadomstolens praxis

Genom Europadomstolens domar kan tre element som är avgörande för tillåtandet av ett anonymt vittnesmål fastställas. När ett vittne hörs anonymt fråntas försvaret möjligheten att visa att vittnet är allmänt opålitligt, till exempel genom att påvisa existensen av bakomliggande faktorer som kan ligga till grund för vittnets uttalande. Har vittnet utsatts för hot eller om vittnet

---

⁴⁷ Al-Khawaja och Tahery mot Förenade konungariket. Se även Danelius (2012) s. 174 f.

⁴⁸ Pesukic mot Schweiz. Se även Danelius (2013) s. 204.

⁴⁹ Ibid.

på annan grund är rädd för repressalier måste domstolen, för det *första*, pröva om skälen för att bevilja vittnet anonymitet är tillräckligt starka.⁵⁰ För det *andra* måste domstolen fastställa om det anonyma vittnesmålet utgör det enda eller avgörande beviset för en fällande dom.⁵¹ Om vittnesmålet utgör den enda eller avgörande bevisningen måste domstolen, för det *tredje*, pröva om processen genom andra processuella regler säkerställer att rättegången, trots den inskränkning som användandet av ett anonymt vittne innebär, kan anses vara rättvis enligt artikel 6 EKMR.⁵² Exempel på sådana processuella regler kan vara att försvaret ges tillräcklig tid att förbereda och adekvat möjlighet att ställa frågor till vittnet.⁵³

---

⁵⁰ Danelius (2015) s. 287. Jmf kap. 5.3 och 5.5.

⁵¹ Danelius (2015) s. 287. Jmf kap. 5.5.

⁵² Ibid.

⁵³ Danelius (2015) s. 281 ff.

6 Statliga överväganden gällande införandet av anonyma vittnesmål

6.1 Statens första offentliga utredning

I utredningen från år 1990 som syftade till att motverka våld och förbättra stöd för brottsoffer angavs att det, ur rättssäkerhetssynpunkt, är av väsentlig betydelse att vittnen som hotas kan lita på att rättsordningen ställer upp ett tillräckligt skydd för deras säkerhet. Kommissionen angav vidare att samhällets uppgift att skydda vittnen måste utföras på ett adekvat sätt för att inte hota hela rättsordningen.⁵⁴ Utredningen fastslog att risken för ett vittne att utsättas för hot och repressalier var som störst för vittnen med en nära relation till den tilltalade samt för personer som rör sig i sociala miljöer där det förekommer narkotikarelaterad brottslighet.⁵⁵

Genom enkätsvar från olika polisdistrikt fastställdes att hot mot vittnen inte förekom i någon större omfattning.⁵⁶ Gällande möjligheten till anonymitet ansåg kommissionen att ett förfarande där den tilltalades rätt till insyn i processmaterialet inskränktes skulle ”rubba en av en rättsstats allra viktigaste grundprinciper, nämligen att den som döms och straffas för brott skall få del av samtliga omständigheter som ligger till grund för en dom eller ett beslut mot denne”.⁵⁷ Kommissionen kom till slutsatsen att det, på grund av hotens omfattning, inte var motiverat att grovt inskränka principerna om offentlighet och partsinsyn genom vittnesanonymitet. Kommissionen ansåg att hotade vittnens säkerhet istället skulle säkerställas genom ett frikostigt fysiskt skydd från samhället. I allvarliga fall ansåg kommissionen att ett långvarigt personskydd eller identitetsbyte kunde bli aktuellt.⁵⁸

---

⁵⁴ SOU 1990:92 s. 172.

⁵⁵ Ibid s. 174.

⁵⁶ Ibid s. 24.

⁵⁷ Ibid s. 175.

⁵⁸ Ibid s. 175 f.

6.2 Utökat personuppgiftsskydd

I proposition 1993/94:143 överlämnade regeringen ett antal förslag utarbetade för att stärka brottsoffers ställning. Möjligheten till anonyma vittnesmål övervägdes. Regeringen framförde i propositionen att det inte var möjligt att införa anonyma vittnen i svensk brottmålsprocess utan att förfarandet skulle strida mot artikel 6.1 i förening med artikel 6.3 d) EKMR. Ett förfarande med anonyma vittnen ansågs även hamna i konflikt med principen om partsinsyn. Regeringen lade dock fram ett lagförslag som senare trädde i kraft. Lagförslaget innebar att uppgifter om vittnets ålder, hemvist och yrke endast skulle komma till den tilltalades kännedom om så fanns nödvändigt.⁵⁹

6.3 Ny tolkning av Europakonventionen

I Ds 1995:1 ”Vittnen och målsäganden i domstol” behandlade Justitiedepartementet Europadomstolens uttalanden angående anonyma vittnesmål från ”Kostovskidomen” och förklarade att domen inte nödvändigtvis behöver tolkas så vidsträckt att all användning av anonyma vittnen är att anse vara oförenlig med Europakonventionen.⁶⁰ Likväl hänvisade departementet till tidigare svenska utredningar och anförde att regeringens och riksdagens inställning till ett införande av vittnesanonymitet i Sverige bör anses klar och att ett förslag angående ett sådant införande inte var nödvändigt att lägga fram. Justitiedepartementet betonade dock att frågan kunde komma att diskuteras på nytt efter att Europarådets ministerkommitté färdigställt sina rekommendationer.⁶¹

6.4 Ställningstagande angående omfattningen av skydd genom anonymitet

Statens offentliga utredning ”Brottsoffer - Vad har gjorts? Vad bör göras?” publicerades år 1998. Året innan utredningen publicerades hade straffet för övergrepp i rättssak skärpts.⁶² Utredningen kom att behandla bland annat åtgärder att vidta när ett vittne utsatts för hot. Genom undersökningar av

---

⁵⁹ Prop. 1993/94 143 s. 44 f.

⁶⁰ Kap. 5.2.

⁶¹ Ds 1995:1 s. 50 f.

⁶² SOU 1998:40 s. 282.

hotbilden mot vittnen fastställdes att omfattningen av hot mot vittnen var låg men att det möjligen skett en ökning under de föregående åren.⁶³ Även Europarådets ministerkommittés rekommendationer samt domarna i målen Doorson och Kostovski behandlades.⁶⁴ Utredningen påpekade att Europadomstolen ansåg anonyma vittnesmål vara förenliga med EKMR i exceptionella fall.⁶⁵

Genom undersökningar kunde fastställas att hot mot personer som den tilltalade redan före åtalet haft en relation till utgjorde majoriteten av hoten mot vittnen. Utredningen förklarade att ”kända” vittnen, i många fall, redan genom vittnesmålets innehåll skulle avslöja sin identitet för den tilltalade på grund av deras förevarande relation. Utredningen var av ståndpunkten att anonymitet i majoriteten av de fall då vittnen utsätts för hot således inte skulle innebära någon större positiv effekt. Detta förhållande ansågs tala emot ett införande av ordning med anonyma vittnesmål. Däremot ansågs s.k. tillfällighetsvittnen, det vill säga en för den tilltalade okänd person som av en tillfällighet bevittnat ett brott, kunna åtnjuta adekvat skydd genom anonymitet.⁶⁶

En ordning där försvararen skulle ges möjlighet att ställa frågor till vittnet utan att den tilltalade skulle få vetskap om vittnets identitet övervägdes. Utredningen avslog sitt egna förslag då förslaget innebar att försvararen skulle få kännedom om vittnets identitet. Försvararen skulle genom förfarandet ta emot uppgifter och förtroenden som inte skulle få förmedlas till dennes klient. För utredningen framstod det som orimligt att sätta försvararen i en sådan beklämd situation.⁶⁷

Vidare angavs att det är ett särskilt rättssäkerhetsintresse att vittnen ska kunna känna sig säkra och uttrycka sig fritt utan att känna rädsla för repressalier. Utredningen fastställde att en ordning med anonyma vittnen krävde att ett speciellt processuellt förfarande skapades. Samtidigt ställde sig utredningen

---

⁶³ SOU 1998:40 s. 327.

⁶⁴ Redogörs för i kap 5.1–3.

⁶⁵ SOU 1998:40 s. 311.

⁶⁶ Ibid s. 325.

⁶⁷ Ibid s. 327.

bakom tidigare överväganden av riksdag och regering angående partsinsynens fundamentala ställning som processrättslig princip och menade att principen ”inte bör åsidosättas utan mycket starka skäl.”⁶⁸ Vikten av att följa den internationella utvecklingen på området, främst utvecklingen i de nordiska länderna, framhölls. Utredningen påpekade även att frågan skulle kunna komma upp på nytt om hot mot vittnen skulle öka.⁶⁹

6.5 Statens senaste utredning

År 2004 publicerades statens offentliga utredning ”Ett nationellt program om personsäkerhet”. I utredningen behandlades anonymitet för hotade vittnen. Även denna utredning byggde delvis på undersökningar med syfte att kartlägga hotbilden mot vittnen. Genom undersökningarna fastställdes att omfattningen av övergrepp möjligen hade ökat något. Samtidigt drogs slutsatsen att vittnen överlag fortfarande sällan utsattes för hot eller andra repressalier. Dock så belystes svårigheten att få fram representativa siffror då hotbrotten med största säkerhet omgärdades av ett stort mörkertal.⁷⁰

Av undersökningarna fastställdes, likt tidigare, att majoriteten av personerna som utsätts för hot är personer som den tilltalade redan har en relation till. Även medtilltalade personer låg i riskzonen för att utsättas för hot. Som redogjorts för i tidigare utredningar föreligger en risk för dessa personer att redan genom sitt vittnesmål få sin identitet avslöjad. Även denna utredning nådde slutsatsen att ett system med anonyma vittnen i princip endast skulle få betydelse för tillfällighetsvittnen.⁷¹

Att frågan anonyma vittnesmål innebär svåra processuella avväganden betonades. Utredningen påpekade att det inte är rimligt att ett vittne ska sätta sin egen säkerhet på spel för att fullgöra sin vittnesplikt. Mot vittnens säkerhet står den grundläggande processrättsliga principen om parts rätt till insyn. Utredningen medgav att anonyma vittnesmål skulle få betydelse för tillfällighetsvittnen. Att anonyma vittnesmål endast skulle få en liten

---

⁶⁸ SOU 1998:40 s. 327.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ SOU 2004:1 s. 118 f.

⁷¹ Ibid s. 210.

betydelse för säkerhetsarbetet kring hotade personer i stort talade mot ett införande för ett sådant system. Då ett förfarande med anonyma vittnen samtidigt väcker svåra processuella frågor gällande rätten till partsinsyn kom utredningen fram till att andra säkerhetsåtgärder, exempelvis personsäkerhetsprogram, bör användas för att säkerställa vittnens säkerhet.⁷² Vidare påpekades vikten i att följa rättsutvecklingen i Norge och Danmark, som vid tillfället infört processordningar innehållande anonyma vittnesförfaranden, samt även den internationella utvecklingen på området. Även det ökade internationella samarbetet för att bekämpa organiserad brottslighet behandlades och utredningen framförde att ett införande av anonyma vittnen i Sverige sannolikt kommer att utredas återigen.⁷³

6.6 Indikationer på ny utveckling

Antalet personer dömda för övergrepp i rättssak har ökat kraftigt sedan millennieskiftet. År 2000 dömdes 65 personer för övergrepp i rättssak, år 2007 dömdes 407 personer för samma brott.⁷⁴ Antalet inställda rättegångar på grund av uteblivna vittnen eller åtalade har ökat med 75 % under perioden 2006 till 2011. En orsak till det ökade antalet inställda rättegångar antas vara att alltfler personer utsätts för hot och våld från kriminella vars mål är att skrämna personerna från att avlägga vittnesmål.⁷⁵ Det har också blivit allt vanligare att vittnen under förundersökningar avger vittnesmål för att sedan ta tillbaka sina vittnesmål när rättegången närmar sig, även i dessa fall kan anledningen antas vara att vittnet utsatts för hot och våld.⁷⁶

---

⁷² SOU 2004:1 s. 209 f.

⁷³ Ibid s. 210.

⁷⁴ Mot. 2008/09:Ju363.

⁷⁵ Mot. 2012/13:Ju234.

⁷⁶ Mot. 2017/18:1235.

7 Analys

I kapitel 3 och 4 har jag försökt att redogöra för de rättsregler och principer av betydelse för möjligheten att undkomma sin vittnesplikt alternativt avge anonyma vittnesmål på grund av rädsla för liv och hälsa. Genom processrättsliga principer ställs krav på rättegångsförfarandet. Av stor betydelse är principerna om partsinsyn, kontradiktion, bästa bevismedlet och bevisomedelbarhet.⁷⁷ Störst betydelse i statliga utredningar gällande vittnesanonymitet har principen om partsinsyn tillmätts. Det har hävdats att principen om partsinsyn i princip bör vara obegränsad. Endast tungt vägande enskilda eller allmänna intressen ska kunna begränsa insynen. En *obegränsad* rätt till partsinsyn innebär att den tilltalade ska ha rätt till allt processmaterial och alla uppgifter som förekommit i rättsprocessen, således även vittnets identitet.⁷⁸ Uttalanden om en *i princip* obegränsad rätt till partsinsyn där tungt vägande intressen kan begränsa insynen ger ett visst utrymme för möjligheten att införa anonyma vittnesmål i den svenska brottmålsprocessen.

Även rättsregler har stor betydelse för möjligheten att vittna anonymt. 36 kap. 10 § RB innebär ett sanktionerat tvång för ett vittne att uppge sitt namn i samband med sitt vittnesmål. Således kräver en processordning som tillåter anonyma vittnesmål en lagändring. Vid sidan av namntvånget medför vittneseden en straffsanktionerad skyldighet att tala sanning, detta även under hot. Möjligtvis ges utrymme, genom bestämmelsen i 36 kap. 21 § RB, att slippa eventuella sanktioner om ett giltigt skäl för vägran att uppge namn eller avge vittnesutsaga föreligger. Hur paragrafen ska tolkas och vad som anses vara giltiga skäl råder oklarheter om. Sanktionernas vara eller icke vara avgörs ytterst av hur domare väljer att tolka paragrafen.⁷⁹

Hur Europakonventionen ska tolkas gällande användning av anonyma vittnen har utvecklats genom åren. Före 1996 ansågs anonyma vittnesmål strida mot artikel 6 EKMR. Genom Doorsondomen belyste Europadomstolen att även vittnets rätt till skydd för privat- och familjeliv är skyddat av EKMR och ska

---

⁷⁷ Kap. 3.

⁷⁸ Kap. 3.2.

⁷⁹ Kap. 4.2.

tas hänsyn till. Artikel 6 EKMR anses idag inte innebära ett absolut förbud mot anonyma vittnen. Avvägningar gällande vittnets rätt till säkerhet måste göras.⁸⁰ Europarådets ministerkommitté uppmärksammade den ökade risken för vittnen att utsättas för våld och hot och utvecklade genom sina rekommendationer riktlinjer för hur och när anonyma vittnen skulle få användas. Bland annat fastslogs att anonyma vittnen är en exceptionell åtgärd som får användas om vittnet är utsatt för allvarliga hot mot sitt liv eller frihet. Kommittén föreskrev dock att anonyma vittnesmål inte fick utgöra den enda eller avgörande grunden för en fällande dom.⁸¹

På senare år har Europadomstolen använt en modell där tre element ska tillmätas betydelse när tillåtligheten av ett anonymt vittnesmål prövas.⁸² Skälen för att hemlighålla vittnets anonymitet måste fortsatt vägas mot den tilltalades rättigheter enligt art 6 EKMR. Ett anonymt vittnesmål får idag, till skillnad från Europarådets ministerkommittés rekommendationer, utgöra den enda eller avgörande bevisningen om domstolen efter en prövning finner förfarandet vara att anse som rättvist genom tillämpning av tillräckliga processuella eller andra regler.⁸³

En lösning på en situation där två rättigheter hamnar i konflikt kräver att en rättighet får träda tillbaka till förmån för den andra. Sådana situationer påstås innebära ”ett hot mot rättssäkerheten” då en rättssäkerhetsgaranterande rättighet inskränks. Vilka är då de rättssäkerhetsintressen som bör tillmätas betydelse för att säkerställa att rättssäkerheten upprätthålls vid ett eventuellt införande av ett system som tillåter anonyma vittnesmål? De motstående rättigheter som bör tillmätas, och genom åren tillmätts, störst betydelse för en etiskt godtagbar process beträffande anonyma vittnesmål är främst partsinsynen och rätten till en rättvis rättegång kontra vittnets rätt till säkerhet. Bli ett vittne hotat på grund av ett förestående vittnesutlåtande ska vittnet erhålla skydd. Samtidigt måste rätten säkerställa att tilltalade i brottmålsprocesser ges

---

⁸⁰ Kap. 5.3.

⁸¹ Kap. 5.1.

⁸² Kap. 5.5.

⁸³ Kap. 5.6.

en rättvis rättegång med full insyn i rättegången.⁸⁴ I Statens offentliga utredningar har det påpekats att det är inte rimligt att vittnen ska sätta sin egen säkerhet på spel för att fullgöra sin vittnesplikt samt att vittnens säkerhet är ett viktigt rättssäkerhetsintresse som rättssystemet måste tillgodoses. Gällande den tilltalades intressen har principen om partsinsyn ansetts vara av stor betydelse för en etiskt godtagbar brottmålsprocess, och således av stor betydelse för rättssäkerheten.⁸⁵

Ett svenskt förfarande som möjliggör anonyma vittnesmål har avfärdats i över tjugofem års tid. Detta trots att system med anonyma vittnen tillåts av Europadomstolen och har införts i våra nordiska grannländer. Offentliga utredningar har påpekat att vittnens säkerhet är ett viktigt rättssäkerhetsintresse. Detta intresse anses dock kunna tillgodoses på sätt som inte inskränker principen om partsinsyn.⁸⁶ Under uppsatsen har jag funderat på om en anledning till den negativa inställningen till en inskränkning av partsinsynen kan vara att den svenska principen om rätt till partsinsyn sträcker sig längre än rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 EKMR och liknande principer i andra länders rättsordningar.

Som tidigare anförts har statliga utredningar stadgat att endast tungt vägande enskilda eller allmänna intressen ska kunna begränsa principen om partsinsyn. Genom åren har omfattningen av hoten mot vittnen diskuterats. Att vittnen överlag sällan utsätts för hot samtidigt som hoten främst riktar sig mot personer i den tilltalades bekantskapskrets och att anonymitet således inte skulle få någon större effekt för vittnen som grupp har varit argument mot ett införande av ett system med anonyma vittnen.⁸⁷ Under senare år har statistik pekat på att omfattningen av hot mot vittnen har ökat. Det ökade antalet hotade vittnen påverkar ett stort antal rättsprocesser.⁸⁸ Någoting jag har reflekterat över är att statens intresse av att genomföra rättegångar och lagföra brottslingar möjligtvis kan medföra att intresset av vittnessäkerhet kan anses

---

⁸⁴ Kap. 3.1.

⁸⁵ Kap. 6.

⁸⁶ Kap. 6.5.

⁸⁷ Kap. 6.

⁸⁸ Kap. 6.6.

vara ett sådant tungt vägande allmänt intresse att det kan berättiga en inskränkning av partsinsynen. Den ökade omfattningen av hot innebär troligtvis även en ökad omfattning av hot mot tillfällighetsvittnen som enligt utredningarna kan åtnjuta ett adekvat skydd av anonymitet. Anonymitet skulle således idag troligtvis skydda ett större antal vittnen än vid tiden för statens tidigare utredningar. Kanske bör vittnens intresse av säkerhet tas större hänsyn till idag än tidigare.

Under arbetet har jag även uppmärksammat att svenska utredningar som behandlat anonyma vittnen främst utrett möjligheter att skydda vittnets *säkerhet* medan EKMR och Europadomstolen genom sin praxis värnar om att skydda vittnets *privat- och familjeliv*.⁸⁹ Möjligtvis kan målet att skydda vittnets säkerhet istället för att säkerställa skydd för vittnets privat- och familjeliv vara en av anledningarna till att svenska utredningar ansett att åtgärder som ger vittnet säkerhet men samtidigt medför inskränkningar i vittnets privat- och familjeliv genom personsäkerhetsprogram är att föredra framför en inskränkning av partsinsynen. Som tidigare angetts har svenska utredningar vidhållit att vittnets säkerhet är ett viktigt rättssäkerhetsintresse. Kanske är även vittnets rätt till privat- och familjeliv ett rättssäkerhetsintresse som bör ges större betydelse i framtida statliga utredningar.

---

⁸⁹ Kap. 5–6.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Sverige

Utredningsbetänkanden och propositioner

SOU 1990:92 Våld och brottsoffer.

Prop. 1993/94:143 Brottsoffren i blickpunkten - en brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning.

Ds 1995:1 Vittnen och målsäganden i domstol.

SOU 1998:40 Brottsoffer - Vad har gjorts? Vad bör göras?

SOU 2004:1 Ett nationellt program om personsäkerhet.

SOU 2008:93 Partsinsyn och ny teknik i domstol m.m.

SOU 2010:14 Partsinsyn enligt rättegångsbalken.

Övrigt riksdagstryck

Motion 2008/09:Ju363, Ingemar Vänerlov (kd), Sekretessbelagd identitet vid vittnesmål i domstol.

Motion 2012/13:Ju234, Robert Halef (kd), Tillåt personer att vittna anonymt i rätten.

Motion 2017/18:1235, Margareta Cederfelt (m), Skydd för vittnen.

Europeiska Unionen

Europeiska ministerkommittén

Rekommendation No. R (97) 13 om hot mot vittnen och den tilltalades rätt till försvar.

Litteratur

Danelius, Hans (2015). *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. 5., [uppdaterade] uppl. Stockholm: Norstedts juridik

Ekelöf, Per Olof & Edelstam, Henrik (2002). *Rättegång. H. 1. 8.*, [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars (2009). *Rättegång. H. 4. 7.*, omarb. och rev. uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

Fitger, Peter, m.fl. (2017). *Rättegångsbalken*. Supplement 82. Mars 2017. Del 3. Stockholm: Wolters Kluwer.

Peczenik, Aleksander (1995). *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*. 1. uppl. Stockholm: Fritze.

Artiklar

Danelius, Hans. *Nyheter från Europadomstolen — första kvartalet 1996*, Svensk juristtidning 1996 s. 368.

Danelius, Hans. *Europadomstolens domar — fjärde kvartalet 2011*, Svensk juristtidning 2012 s. 144.

Danelius, Hans. *Europadomstolens domar — fjärde kvartalet 2012*, Svensk juristtidning 2013 s. 176.

Ehrenkrona, Carl Henrik. *Rättssäkerhetsbegreppet och Europakonventionen*, Svensk juristtidning 2007 s. 38.

Heuman, Lars. *Absolut eller relativ vittnesplikt*, Juridisk tidskrift nr 1 1994/95 s. 153.

Renfors, Cecilia. *Varför muntlighet?*, Svensk juristtidning 3016 s. 322 (2016).

Zila, Josef. *Om rättssäkerhet*, Svensk juristtidning 1990 s. 284.

Rättsfallsförteckning

Sverige

NJA 1996 s. 443.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, RH 2007:24.

Svea Hovrätt, mål nr B 6749–14, dom 2015-06-22.

Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 1742–16, dom 2016-05-16.

Europadomstolen

Kostovski mot Nederländerna, no. 11454/85, 20 november 1989.

Doorson mot Nederländerna, no 20524/92, 26 mars 1996.

Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket, Nos. 26766/05 och 22228/06, 15 december 2011.

Pesukic mot Schweiz, no 25088/07, 6 December 2012.